

OSMANLIDA RESMÎ KANDİL MERÂSİMLERİ
VE MÛSİKÎ
OFFICIAL CANDLE NIGHT CEREMONIES AND
MUSIC IN OTTOMAN

İHSAN ŞEN & AHMET ÇAKIR

[Dr. Öğr. Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Sanatları ve Dinî Mûsikî ABD.
Dr. Lecturer, Kocaeli University, Theology College, Department of Islamic Arts and Religious Music,
ihsan.sen@kocaeli.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0003-0495-148X>]

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi ABD.
Professor, Ondokuz Mayıs University, Theology College, Department of Turkish Religious Music,
ahmetc@omu.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-1322-7146>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18 Şubat/Fabruary 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Nisan/April 2020

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran/june 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 48 *Sayfa / Pages:* 241-264

Atıf/Cite as: Şen, İhsan. Çakır, Ahmet. “Osmanlıda Resmî Kandil Merâsimleri ve Mûsikî -
Official Candle Night Ceremonies and Music in Ottoman”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 48
(Haziran/June 2020): 241-264. <https://doi.org/10.17120/omuifd.686576>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği
teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs
University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Osmanlıda Resmî Kandil Merâsimleri ve Mûsikî¹

Öz: Bu çalışmada, II. Abdülhamid döneminde icra edilen resmî kandil merâsimleri ve bu merâsimlerin mûsikî yönü ele alınmaktadır. Bu merâsimlerin geçmişteki icra yöntemlerinin araştırılması ve doğru tahlil edilmesi, gelecekte icra edilecek kandil merâsim içeriklerinin daha sağlıklı belirlenmesi noktasında önem arz etmektedir. Osmanlı arşiv belgelerine ve tarih kaynaklarına dayanılarak hazırlanan bu makalenin giriş bölümünde Osmanlıda kandil merâsimleri hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Makalenin ilk bölümünde II. Abdülhamid döneminde resmî olarak icra edilen Mevlid Kandili Merâsimleri, ikinci bölümünde dönemin Regaib Kandili Merâsimleri, üçüncü bölümünde Berat Kandili Merâsimleri, dördüncü bölümünde Kadir Gecesi ve beşinci bölümünde Mirac Kandili Merâsimleri tarih, teşrifât ve mûsikî açısından ele alınmaktadır. Makalenin son bölümünde ise dönemin kandil merâsimlerinin kültür tarihimiz açısından önemi ve günümüzdeki kandil merâsimlerine potansiyel katkıları hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular ve sunulan değerlendirmeler, kültürümüzde önemli bir yeri olan kandil merâsim icralarının dününün daha iyi anlaşılmasına ve bugününün daha iyi değerlendirilmesine katkı sunabilir.

Anahtar Sözcükler: Dinî Mûsikî, Osmanlı, Kandil, Merâsim, Teşrifât.

Evaluation of the Content And Effectiveness of Preparation to Profession Training Program of Presidency of Religious Affairs

Abstract: This article explores official candle night ceremonies performed during the reign of Abdulhamid II and the musical aspects of these ceremonies. Research on past performance styles of these ceremonies and their right analysis may contribute to the development of the content of future candle night ceremonies in a better way. Written relying on Ottoman archival documents and historical sources, this article presents general information about Ottoman candle night ceremonies in its introduction section. The first part of the article explores Mawlid Candle Ceremonies carried out in the reign of Abdulhamid II; the second part looks at Ragaip Candle Night Ceremonies; the third section, Berat Candle Night (Laylat al-baraa) Cere-

¹ Bu makale 28.11.2019 tarihinde savunulan "II. Abdülhamid Döneminde Merâsim Mûsikîsi" adlı doktora tezi esas alınarak yazılmıştır.

monies; the fourth part, Qadr Night and the fifth, Miraj Candle Night Ceremonies. The last part of the article presents a general evaluation on the significance of these ceremonies in our cultural history and potential contributions of candle night ceremonies of the period to today's candle night ceremonies. The findings and evaluations presented in this study may contribute to having a better understanding of the past of candle night ceremonies that have an important place in our history and making a better evaluation of the present state of these ceremonies.

Keywords: Religious Music, Ottoman, Candle Night, Ceremony, Performance.

Giriş

“İçinde sıvı bir yağ ve fitil bulunan kaptan oluşmuş aydınlatma aracı”² anlamına gelen kandil, dînî literatürde bazı özel gün ve geceler için kullanılan tabirdir. Bu özel gün ve geceler, Peygamber Efendimiz’in dünyayı teşrifleri olan “Mevlid Kandili”, ana rahmine düştüğü geceyi ifade eden “Regaib Kandili”, Müslümanlar için başışlanma vesilesi kabul edilen “Berat Kandili”, miraç hadisesinin vuku bulduğu gece olarak idrak edilen “Miraç Kandili” ve Kur’an’ın indirilmeye başladığı gece olan “Kadir Gecesi” olarak bilinmektedir. Bu önemli gün ve gecelere kandil denilmesi geleneğinin II. Selim döneminde (1566-1574) Mevlid ve Regaib Kandilleri’nde camilerde kandiller yakılması ile başladığı zikredilmektedir.³

Kandillerin Osmanlı toplumunda kültürel ve dînî öğelerin ortak bir sonucu olarak ortaya çıktığı, zengin bir sosyo-kültürel birikimle icrâ edildiği ve bu kutlamaların devlet erkânı tarafından hem benimsenip hem de desteklendiği bilinmektedir. II. Abdülhamid döneminde de kandil merâsimlerinin icrası resmî mahiyette ve idare tarafından son derece ciddiyetle ele alınmış ve halkla birlikte zengin bir mûsikî ile eda edilmiştir. Dolayısıyla kandiller toplum tarafından da tam kabul görmüş ve en

² *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Haluk Akalın (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1/1296.

³ Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, haz. Ali Şükrü Çoruk (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 193.

güzel şekilde icra edilmeye çalışılmış olan özel gün ve geceler olarak bizlere intikal etmiştir. Ancak bu merâsim icralarının hem müzikal içerik hem de teşrifât olarak zenginliğinin günümüz kandil merâsimi icralarının içeriklerinde bulunmaması bir problem olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu merâsimlerin dinî ve kültürel olarak tarihimizdeki yerinin tespiti ve günümüz kandil merâsimlerine olabilecek muhtemel katkılarının ortaya çıkarılması önemli bir husustur. Bu çalışma ile bu merâsimlerin yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanacaktır.

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada durum değerlendirmesi yapılmış ve veri toplama aracı olarak doküman analizi yapılmıştır.

Burada kandil merâsimlerinin her birinin tarihi, teşrifâtı ve mûsikî yönü üzerinde durulacaktır. Resmî merâsimle icrâ edilmeye başlanan ilk kandilin “Mevlid Kandili” olması nedeniyle konuya *Mevlid Kandili Merâsimleri’nde Mûsikî* ile giriş yapılacaktır.

244

OMÜİFD **Mevlid Kandili Merâsimleri’nde Mûsikî**

Peygamber Efendimiz’in dünyayı teşriflerinden ötürü rebiyülevvel ayının on ikinci gecesi, geleneksel olarak Müslümanlar tarafından önemli bir zaman dilimi olarak telakki edilmiştir. Peygamber Efendimiz’in doğum yıl dönümü Müslümanlar tarafından çeşitli etkinliklerle kutlanmış ve bu etkinlikler içerik olarak zamanla zenginleştirilerek bir merâsim haline dönüştürülmüştür. Neticede bu merâsimler, edebiyat, mûsikî ve hat gibi islâm sanatlarına ilham kaynağı olmuştur.

Peygamber Efendimiz’in doğum gününü kutlamak için Türklerde ilk resmî mevlid merâsimlerinin Selçuklu Atabeglerinden Muzafferüddin Gök-Börü (1190-1233) tarafından yapıldığı kabul edilir.⁴ Osmanlı’da ise genel kabul gören görüş bu geleneğin Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı, III. Murad (1574-1595) zamanında tamamen resmîyet kazandığıdır.⁵ Bu tarih-

⁴ Ahmed Ateş, *Vesîletü’n-Necat Mevlid* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954), 6.

⁵ Mehmet Şeker, “Mevlid” *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2003), 29/479-480.

ten itibaren artık mevlid merâsimlerinin devlet erkânının geniş katılımlarıyla icrâ edildiğini söylemek mümkündür. Bunu örneklendiren, merâsimlerin organizesi için resmî yazışmaların yapıldığını gösteren önemli tarihi belgeler mevcuttur.⁶ Ayrıca yapılacak olan mevlid merâsimleri dönemin gazeteleri tarafından halka duyurulmuş ve kimlerin iştirak edeceği hususunda toplum bilgilendirilmiştir.⁷ (H. 1298-M. 1881) yılına ait aşağıdaki belgede güzel âdetlerden olduğu zikredilen ve resmî mahiyette kıraat edilecek olan mevlid menkıbesinin hangi camide yapılacağı ve teferruatına dair padişahın bilgi ve emir sorulduğu görülmektedir.

Âdet-i müstahseneden olduğu üzere iş bu şehir-i halin on ikinci günü menkıbe-i celile-i hazreti risâletpenâhî kıraati resm-i âlisinin icrâsı isti'zanına dair cânib-i teşrifâtın terkim olunan tezkere manzur muayimvefûr hazreti mulûkâne buyurulmak için leffen arz ve takdim kılınmış olmağla resm-i âliyi mezkûrun hangi camii şerifte ve teferruatının dahi bermûceb tezkere icrâsı hakkında her ne vecihle emr-u ferman-ı hümayûn cenab-ı cihanbâni müteallik ve şerefsudûr buyurulur ise hükm-i âlisine tevfiik hareket olacağı beyanıyla tezkere-i senâveri terkim olundu efendim. (9 Rebiyülevvel 1298-9 Şubat 1881)⁸

245
OMÜİFD

Mevlid Kandili Merâsimleri için XVI. yüzyılın sonlarında Ayasofya Camii, XVII. yüzyılın başlarından itibaren Sultanahmed Camii'nin tercih edildiği görülmektedir. Bunun yanında Bayezid, Nusretiye, Pertevniyal Valide Sultan, Eyüp Sultan gibi camilerde de bu merâsimlerin yapıldığı belirtilmektedir.⁹ II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında mevlid merâsimlerinin mutatan bir şekilde Sultanahmed Camii'nde icrâ edildiği ve Hırka-i Şerif Dairesi'nde mevlid-i şerif kıraati icrâ olunduğu bilinmektedir.¹⁰ II. Abdülhamid döneminin sonlarında ise özellikle Yıldız

⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Teşrifât Kalemi Belgeleri* [A, { TŞF,}], No. 1, Gömlek No. 70.

⁷ *Sabah*, "Mevlid-i Saâdet Mevrid-i Hazreti Risâletpenâhî" (13 Rebiyülevvel 1307), 1.

⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hazine-i Evrak Müdürlüğü İradeler* [İ, DUİT], No. 824, Gömlek No. 66405.

⁹ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşasın Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 226.

¹⁰ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtırâtı*, haz. Davut Erkan (İstanbul: Bengi Yayınları, 2011), 139.

Hamidiye Camii'nin tercih edildiği ifade edilmektedir.¹¹ Arşiv belgelerinde de mevlid merâsimlerinin Hamidiye Camii'nde icrâ edildiğini örneklendiren belgeler görülmektedir.¹²

Mevlid merâsimlerinde resmî olarak husule getirilen mevlid alaylarının Osmanlı döneminde eski bir gelenek olduğu, XIX. yüzyıla kadar devam ettiği, daha sonra daha sade bir hal almaya başladığı ve sadece sarayda icrâ edilmeye başlandığı zikredilmektedir.¹³ Bu alayların II. Abdülhamid döneminde de oluşturulduğunu görmekteyiz. (13 Rebiyülevvel 1295-17 Mart 1888) tarihinde Dolmabahçe'de Valide Sultan Camii'nde bir mevlid alayının tertip edildiği kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁴ Namazın eda edileceği camiye göre değişiklik arz edebilen bu alaylara çeşitli rütbelerdeki devlet ricâlinin davet edildiği ve padişahın iştirakiyle namazın kılınup mevlidin icrâ olunduğu ifade edilmektedir.¹⁵

Mevlid Kandili Merâsimleri'nde düzenlenen mevlid alaylarına iştirak edenlere padişah tarafından ihсанlar verilmesi de eski bir âdettir. Bu âdetin II. Abdülhamid döneminde de devam ettirildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin (15 Ramazan 1303-17 Haziran 1886) tarihli bir belgede Hamidiye Camii Şerifi Müezzini Hacı Selim Efendi'ye 250 kuruş atıyye verildiği görülmektedir.¹⁶ (7 Ramazan 1303-9 Haziran 1886) tarihli bir belgede ise Mevlid Kandili Merâsimi'nde yer alan Müezzinân-ı Şehriyâri'lerin listesi ve Ceyb-i Hümâyûn'dan aldıkları meblağlar verilmektedir. Görevli listesindeki bu isimlerin sadece Mevlid Kandili Merâsimleri'nde değil bütün kandil merâsimlerinde icralar yaptıkları kuvvetle muhtemeldir. Padişahın müezzinlerinin listesini vermesi ve katılan isim-

¹¹ Karateke, *Padişahım Çok Yaşasın Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler*, 226.

¹² Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Arşivi Müzesi Evrakı [TS, MA, E]*, No. 541, Gömlek No. 50.

¹³ İstanbul, "Mevlit Alayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1993), 5/431.

¹⁴ Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtîrâtı*, 210.

¹⁵ Ali Said, *Saray Hatıraları Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, haz. Ahmed Neziha Galitekin (İstanbul: Nehir Yayınları, 1994), 52-53.

¹⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa Nezareti [Y, PRK, HH]*, No. 16, Gömlek No. 51.

lerin unvanlarını göstermesi bakımından listenin tamamının burada verilmesi uygun görülmektedir.

Tablo 4: II. Abdülhamid'in müezzinlerinin listesi.¹⁷

Sermüezzîn Rifat Bey (Miralay)	Serhezâr Baha Bey	Kolağası İsmail Efendi	Yüzbaşı Tâhir Efendi	Yüzbaşı Hidâyet Efendi	Yüzbaşı Râşit Efendi	Yüzbaşı Feyzi Efendi
Yüzbaşı Hâfız Tevfik Efendi	Yüzbaşı Hüsâmeddin Bey	Yüzbaşı Hâfız İbrahim Efendi	Mısırlı Afî Efendi	Mekkeli İbrahim Efendi	Karşlı Ali Efendi	Mekkeli Ali Efendi
Halepli Sâlih Efendi	Mülâzım Hâlid	Mülâzım İsmail Bey	Mülâzım Hâfız Hakkı Efendi	Mekkeli Ahmed Efendi	Mülâzım Ali Efendi	Serçavuş Mücîp Bey
Serçavuş Ahmed Bey	Nefer Hâfız Hasan Efendi	Nefer Hâfız İsmail Efendi	Nefer Mustafa Bey	Halepli Abdullah Efendi		

Mevlid Kandili Merâsimleri'nin padişahın iştirakiyle sarayda da icrâ edildiği bilinmektedir. Ayşe Osmanoğlu sarayda icrâ edilen Mevlid Kandili Merâsimleri'ne dair gözlemlerini şöyle anlatmaktadır:

Kandil günlerinin akşamları Küçük Mabeyn Dairesi'nde mevlid-i şerif okunurdu. Babam için ve mevlidde bulunacak paşalar ve bendegân için minderler konurdu. Mabeyn-i Hümâyûn'a sabahtan tebrike gelenler çok olur, tabii bunlar padişaha arz olunurdu. Babam bu gelenlerden bazı- larını mevlide davet ederdi. Mevlid başlamadan önce babam küçük salonda ayakta olarak Serasker Paşa başta olduğu halde vükelâdan gelenleri, damat paşa ve beyleri, şehzadeleri kabul ederdi. Sonra mevlidi okuyacak Hamidiye Camii başımamı ile Muzıka-i Hümâyûn'un güzel sesli

¹⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri* [Y, PRK, SGE], No. 2, Gömlek No. 66.

müezzinleri girerler, onlarda tebriklerini takdim ederlerdi. Babam gelir, minderin üzerine diz çökerek oturur, paşalara, beylere oturunuz emrini verir, herkes yerine geçip otururdu. Mevlid bitince babam kalkardı. O kalkınca herkes de kalkar, tekrar teşekkürlerini arz ederek çıkarlardı.¹⁸

Burada sarayda icrâ edilen Mevlid Kandili Merâsimleri'ne Hamidiye Camii başımamının ve Muzika-i Hümâyûn'un Müezzinân-ı Hassa Bölüğü'nden¹⁹ mûsikîşinas müezzinlerin iştirak ettiği bilgisi verilmektedir. Sarayda icrâ edilen mevlid merâsiminde başımam ve Müezzinân-ı Hassa'nın mûsikîşinas isimlerinin yer alması, okunan mevlid-i şerifin yanında İlahi ve Kaside gibi diğer mûsikî formlarının da icrâ edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.²⁰

¹⁸ Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 67-68.

¹⁹ Sarayda padişahın kıldığı vakit namazları başta olmak üzere çeşitli dinî merâsimlerde görev alan ve belli ölçüde mûsikî müktesebatına sahip olan görevli memurlardır. Geniş bilgi için bk. Hikmet Toker, *Abdülaziz Dönemi Saray Mûsikîsi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 207. ; Nihat Ergin, *Yıldız Sarayında Müzik Abdülhamid II Dönemi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1999), 18-19.

²⁰ Efendimizin doğum yıldönümlerinde na't, münacaat ve kaside okuma âdetinin eskiden beri İslam memleketlerinde var olduğu bilinen bir gerçektir. Bu formların zamanla zenginleştiği, Mevlid, Miraciye ve Muhammediye gibi eserlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde Süleyman Çelebi tarafından 1409 yılında kaleme alınan "Vesiletü'n-necât" adlı eser bunlara verilebilecek en güzel örnektir. Hızır İlyas'ın "Letâif-i Enderun" adlı eserinde "Vekar-ı kadimi neğamat ile perde-i makamâtı tezyin edüp" ve "Mevlidhan-ı andelib-i elhan efendiler nazm-ı mezkûru meşhuru enva-i nağamat-ı güzün ve esvat-ı savt-ı hazin ile okumaları" ifadeleri mevlidin eskiden beri makam eşliğinde icrâ edildiğini göstermektedir. Mevlid'in "sehlümteni" vafında, "Fâilatün fâilatün fâilün" vezninde kaleme alındığı ve bu özellikleri dikkate alınarak çeşitli makamlarda bestelendiği zikredilmektedir. Türk Mûsikîsi Antolojisi'nde Sadettin Nüzhet Ergun mevlidin bestelenmesi ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir: "Mevlidi muhtelif asırlarda muhtelif kişilerin besteledikleri muhakkaktır. Nitekim "Hayhay"lı ve "Salât"lı iki mevlid bestesinin yakın zamanlara kadar unutulmadığını, hatta bazı kısımlarını hala bilenlerin bulunduğunu görüyoruz." Ayrıca Mevlid'in Sinaeddin Yusuf Çelebi (ö. 1565) ve Bursalı Sekban (ö. ?) tarafından da bestelenmiş olabileceği rivayet edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilatımız*, haz. Niyazi Ahmed Banoğlu (b.y.: Kervan Kitapçılık yayınları, ts.), 151; Hızır İlyas, *Letâif-i Enderun* (İstanbul: Darü't-tıbbââtü'l-Âmire Yayınları, H.1276), 48; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası Yayınları, 1942), 469-470; Ali Rıza Sağman, *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951) 25-26; Sehl-i mümteni, kolay ve sade görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve

Osmanlı sarayında mevlid merâsiminin icrâsı hususunda Hazine-i Hassa yazı işlerinde vazife yapmış olan Ali Seydi Bey (1867-1933)'in bize vermiş olduğu bilgiler II. Abdülhamid döneminin mevlid merâsimlerini örneklendirmesi bakımından önemlidir. Ali Seydi Bey sarayda yapılan mevlid merâsimlerini şöyle anlatmaktadır:

Merâsimin yapılacağı günden birkaç gün evvel merâsimde bulunması gereken kişilerin isimleri tespit edilir ve bir defterle Reisülküttab'a gönderilir. Reisülküttab defteri inceler ve Kethüda'ya gönderir. Sonra defterde ismi yazılı olanlara bir tezkere ile mevlid merâsiminin yapılacağı gün ve saat bildirilir. Merâsime katılan devlet erkânının her biri kendisine mahsus olan resmî elbiseleri ile gelir ve yerlerini alırlar. Çoğu zaman bu merâsimler Sultanahmed Camii'nde yapılır. Normal namaz vakitlerinde camide kimseye özel yer ayrılmazken bu merâsime has olmak üzere iştirak edecek devlet erkânına özel olarak yer tahsis edilirdi. Padişah camide kendisine ait olan yere (mahfel-i hümayûn)²¹ geldiğinde cemaate özel bir işaretle haber edilir ve cemaat hep birlikte ayağa kalkar ve yine bir işaretle oturlardı. Mevlid icrâsından sonra padişah orada hazır bulunan vükelâyâ, kürsi şeyhlerine, mevlidhanlara, müezzinlere ve diğer iştirak edenlere hil'atlar²² giydirirdi. Sonrasında şeker ve şerbet dağıtıldı. Mevlid merâsiminin son aşamasında ise her sene olduğu gibi Mekke-i Mükerrime emiri tarafından sadâkat bildiren bir mektup merâsimle açılıp okunur ve emir tarafından gönderilen hurmaların cemaate dağıtılması gerçekleştirilirdi.²³

Görüldüğü üzere son derece titiz hazırlanmış bir program dâhilinde ve protokol esasları çerçevesinde bir mevlid merâsimi resmedilmektedir. Aslında bu teşrifâtın cami atmosferine uygun olmadığı düşünülebilir.

taklidi zor olan söz. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2015), 1086.

²¹ Selâtin camilerde padişahların namaz kılmaları için ayrılmış yer. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 652.

²² Hil'at, üste giyilen resmî bir elbisedir. Detaylı bilgi için bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I/ 833.

²³ Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, 151-152.

Ancak Osmanlı döneminde devletin idaresi ile dînî liderlik olan halifeliliğin padişah şahsında toplandığı düşünüldüğünde merâsimlerdeki dînî ve resmî bütünlüğün nedeni daha iyi anlaşılabilir.

II. Abdülhamid döneminde sarayda teşrifât kaideleri çerçevesinde icrâ edilen mevlid merâsimlerinde özellikle Hamidiye Camii Başımamı'nın ve Muzıka-i Hümâyûn'un Müezzinân-ı Hassa Bölüğü'ne mensup güzel sesli müezzinlerin mevlid-i şerif kıraat ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra Tevşih, Na't, İlahi, Salât-ı ümmiye ve Kaside formlarının da icrâ edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu merâsimlerde Tekbir ve Tehlil formunun kullanıldığı da dönemin kaynakları tarafından zikredilmektedir.²⁴

Regaib Kandili Merâsimleri'nde Mûsikî

Regaib, rağbet olunan, rağbetle istenilen şeyler, bol hediyeler gibi anlam-
250 lara gelmektedir.²⁵ "Fahr-ı kâinat Efendimiz Hazretleri'nin rahm-ı madere
OMÜİFD düştükleri leyle-i mübârekeye müsadif gece ki recebin ilk cuma gecesi-
dir" şeklinde ifade edilen bu gece Osmanlı'da idrak edilen beş kandilden
biridir.²⁶

Kandillerde yapılan merâsimlerin benzer hususi özellikleri görülmektedir. Özünde dinî bir merâsim olmanın bu benzerliği de beraberinde getirdiği söylenebilir. Örneğin mevlid merâsimlerinde Mevlid formunun icrâsı diğer kandillerin de bir özelliği haline gelmiştir. Nitekim Ayşe Osmanoğlu'nun "Kandil günlerinin akşamları küçük mabeyn dairesinde mevlid-i şerif okunurdu" ifadesi bu durumu destekler niteliktedir. Bu nedenle Mevlid Kandili'nde yapılan teşrifâtın diğer kandil merâsimlerinde de uygulanmış olduğu neticesine varılabilir. Bu durumu aşağıdaki Regaib Kandili icrâsına dair belgede de görmek mümkündür.

²⁴ İkdâm, "Mevlid-i Saâdet Mevrid-i Nebevi" (13 Rebiyülevvel 1313), 1.

²⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 1032.

²⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî* (İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1989), 667.

(...)Hazine-i Enderun-ı Humâyûn hidivvilerinin seferli koğuşunda menkibe-i velâdet-i hazreti risâletpenâhî'nin emr-ü fermanı mutesavver bulunmuş olduğu(...). (27 Cemaziyelevvel 1318-22 Eylül 1900)²⁷

Bu satırlar II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarına yakın zamanlarda yapılan Regaib Kandili Merâsimleri ile ilgili bize bilgi vermektedir. Merâsimin yapılması ile ilgili padişahın izin ve tavsiye istenmektedir. Ayrıca belgede seferli koğuşunda mevlid-i şerif icrâsı ve merâsime sadece saray-ı hümâyûn bendegânının iştirak edecek olması konu edilmektedir. Bu merâsimin saraya has bir icrâ olduğu görülmektedir. Ayrıca merâsimin seferli koğuşunda yapılacak olması mevlid kıraatini mûsikîşinasların icrâ edeceği anlamına da gelebilir. Çünkü seferli koğuşunun mûsikîşinasların koğuşu olduğu bilinmektedir.

Regaib Kandili Merâsimleri'nin bazen padişahın özel desteği ile önemli zatların türbesinde icrâ edildiği de belgelerde görülmektedir. Örneğin aşığında Regaib Kandili Merâsimi'nde Hz. Halid türbesinde mevlid merâsimi icrâsının yapılacağı ve bu merâsimin masraflarının Ceybi Hümâyûn'dan alınacağı beyan edilmektedir.

Leyle-i Celile-i Regaib münasebetiyle Hz. Halid radiyallahü 'anhü'l-bari efendimiz hazretlerinin türbe-i şeriflerinde kıraat olunacak mevlid-i şerif masarısı olarak ber mutad ihsan buyurulan ber vechi bala beş yüz kuruşun İmam-ı Evvel Akif Efendi'ye verilmek üzere Ceybi Hümâyûn-ı Mulukane'den ahz olunduğuna mübeyyen iş bu senedi takdim kılındı. (16 Eylül 1318-29 Eylül 1302)²⁸

Regaib Kandili Merâsimleri'nde dinî mûsikînin birçok formu icra edilmektedir. Bu formlarımızdan birisi de ilahilerdir. Özellikle receb ayına mahsus ve Regaib Kandili'nde okunan ilahiler mevcuttur. Bunlara receb ilahileri veya regaib ilahileri denilebilir. Bu ilahilere,

“Yine teşrif etti hilâl-i receb

²⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS, MA, E]*, No. 607, Gömlek No. 49.

²⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Emlak-ı Emiriyye [ML, EEM]*, No. 419, Gömlek No. 39.

Çok şükür yetiştik elhamdülillah”

Mısrayıyla başlayan pençgâh makamında bestelenmiş güftesi ve bestesi anonim olan eser örnek olarak verilebilir.²⁹

II. Abdülhamid döneminde icrâ edilen Regaib Kandili Merâsimle-ri’nde mevlid-i şerif kıraatinin özellikle sarayın mûsikîşinaslar topluluğu olan Seferli Koğuşu tarafından icrâ edilmesi form bakımından zengin bir icrânın yapıldığını ifade edebilir. Regaib Kandili’ne has bir form olduğu zikredilen Regaibiyye de bu dönemin icrâ edilen formları arasında zikre-dilebilir. Ayrıca camide İlahi, Salâ ve Kur’an-ı Kerim gibi formlar icrâ edilirken tekkelerde mukabele okunduğu ve Âyin-i şerif icrâsı yapıldığı da anlaşılmaktadır.

Berat Kandili Merâsimleri’nde Mûsikî

Sözlükte muaf, özgür olma anlamlarına gelen “berâet”³⁰ kelimesi halk arasında zamanla “berat” şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Berat Kandili olarak idrak edilen gece “Mübarek Gece”, “Sakk (Sened) Gecesi”, “Berâe Gecesi”, “Rahmet Gecesi” gibi isimlerle anılmıştır. Berae ve sakk gecesi denilmesi hususunda şöyle denilmiştir: “Harac tamamen alındığı zaman temize çıkmalarını dile getiren bir sened yazıldığı gibi, Allah (cc) da bu gece kullarına beraet yazar.”³¹ Şaban ayının on beşinci gecesinde mü’minlerin Allah’ın bağışlaması neticesinde günahlardan kurtulacağı umuduyla bu geceye Berat Kandili veya gecesi denmiştir.³²

Osmanlı döneminde Berat Kandili uygulamasının 1577 yılında III. Murad döneminde Necmettin Hasan Efendi’nin girişimi ile başladığı görüşü bulunmaktadır.³³ Bu merâsimlerin Osmanlı’nın son dönemlerinde de devam ettiği bilinmektedir.

²⁹ Halil Can, *Dînî Mûsikî Ders Notları* (b.y.: ts.), 25-26.

³⁰ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 47.

³¹ Emalılı Hamdi Yazır, *Hak Dînî Kur’an Dili*, haz. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel (İstanbul: Umut Matbaası Yayınları, ts.), 7/67.

³² Halit Ünal, “Berat Gecesi”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2003), 5/ 475.

³³ Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, 194.

II. Abdülhamid döneminde Berat Kandili Merâsimleri'nin çok canlı bir şekilde icrâ edildiğini arşiv belgelerinden anlamak mümkündür. Nitekim döneme ait bir belgede Berat Kandili Merâsimi'ne Müezzînân-ı Hazret-i Şehriyâriler'in tamamının katıldığı görülmektedir.³⁴ Bu durum dönemin kandil merâsimlerinin müzikal olarak zengin bir içeriğe sahip olduğunun bir ifadesi olarak görülebilir. Berat Kandili vesilesiyle yapılan merâsimlerin yanında başka faaliyetlerin de yapıldığına belgelerde rastlamak mümkündür. Örneğin padişah tarafından fakirlere ve acizlere maddi yardım yapıldığı,³⁵ Gazi Sultan Osman Han Hazretleri'nin kabirlerinin ziyaret edilerek Buhari-i Şerif okutulduğu,³⁶ cami ve mescidlerin kandillerle süslediği bunlardan bazılarıdır.³⁷

Kandillerde yapılan faaliyetlerin genel olarak Berat Kandili'nde de yapıldığı ancak Berat Kandili'nin Mahmil-i Şerif'in³⁸ saraya gelmesi ve kalkması gibi ayrı bir özelliğinin olduğu zikredilmektedir. Konu hatıratlarda şöyle izah edilmektedir:

Berat Kandili'nin bir hususiyeti Mahmil-i Şerif'in saraya gelmesi ve kalkması idi. Darussaade ağasına sarayda Kızlar Ağası denirdi. Elinde onlara mahsus fildişi ve altın işlemeli bir asa olduğu halde Kızlar Ağası en önde ve sarayın yüzlerce Haremağaları onun arkasında olmak üzere Mahmil-i Şerif'i tutarak tekbir ve ilahilerle getirirler, Harem Dairesi'nin bahçesine koyarlardı. Mahmil-i Şerif bütün sultanlar, kadınefendiler ve kalfalar tarafından ziyaret olunurdu. Her sultan ve her kadınefendi hediye olarak sırmalı ustufalar verirdi. Sarayın iki kalfası bu kumaşlarla Mahmil-i Şerif'i süslerdi. Süsleme işi bittikten sonra Kızlarağası ile Haremağaları Mahmil-i Şerif'i alıp Darussaade Ağası'nun dairesine götürürdü.

³⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri* [Y, PRK, SGE], No. 3, Gömlek No. 4.

³⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Babıali Evrak Odası* [BEO], No. 1247, Gömlek No. 93518.

³⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi* [DH, MKT], No. 1128, Gömlek No. 19.

³⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Babıali Evrak Odası* [BEO], No. 736, Gömlek No. 55143.

³⁸ Harameyn'e "Surre" adıyla gönderilen para ve hediyelerin yükletildiği vasıta için kullanılan bir tabirdir. Mahmil-i Şerif şaban ayı ortalarında gönderilirdi. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 384-385.

Ertesi gün Surre Emini'ne Mahmil ve emanetler teslim edileceğinden Yıldız yokuşunda alay yapılır, efendimiz mabeyne çıkar, paşalarla birlikte pencereleden seyrederdi. Biz de arabalarımıza binerek bakardık. Kızlarağası dairesinde duran Mahmil-i Şerif büyük ve süslü bir devenin üzerine konur, kordonları o yıl Surre Emini olan zata verilir. Alay sarayın kapısı önünden dolaşarak mabeynin önünden geçerdi. Alayın önünde hepsi de zenci olan ve hakkam denilen adamlar davul çalar, kılıç ve kalkan oyunları oynarlar, cambazlıklar yaparak maharetlerini gösterirlerdi. Bu, hakikaten pek hoş olurdu. Mahmil, Üsküdar'a geçince top atılırdı.³⁹

Berat Kandili'nde icra edilmekte olan formlardan özellikle İlahilerin ayrı bir hususiyeti vardır. Bu İlahilere,

“Yine şaban mahi erdi

Habibullah mahım dedi

Hakkın rahmeti erişti

Bihamdülillah Bihamdülillah”

Mısraları ile başlayan ve bayati makamında bestelenmiş güftekarı ve bestekârı anonim olan İlahi,

“Gerçek âşıklara salâ denildi

Derdi olan gelsin dermanı buldum

Ah ile vah ile cevlan ederken

Canımın içinde cananı buldum”

Mısraları ile başlayan güftesi Emir Sultan Hazretleri'ne (ö. 1429-1430) ait Hayrullah Taceddin Efendi (ö. 1883) tarafından rast makamında bestelenmiş ilahi,

“Yazılır halkın beratı

Gelince berat gecesi

³⁹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdulhamid*, 68-69.

Ger hayatı ger mematı

Gelince berat gecesi”

Mısralarıyla başlayan hüseyni makamında bestelenmiş güftekârı ve bestekârı anonim İlahiyi örnek olarak verebiliriz.⁴⁰

Berat Kandili’nde diğer kandillerde icrâ edilen dînî mûsikî form örneklerimizin birçoğunun kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Mahmil-i Şerif’le ilgili olarak yapılan faaliyetlerde Tekbir ve İlahi formunun kullanıldığı görülürken, bazı zamanlarda da merâsimlerde Salâ formunun icrâ edildiği anlaşılmaktadır.

Miraç Kandili Merâsimleri’nde Mûsikî

Sözlükte merdiven, göğe çıkma gibi anlamlara gelen “miraç”⁴¹, receb ayının yirmi yedinci gecesi Peygamber Efendimiz’in göğe çıkması ve Allah katına yükselişi anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminin son yıllarına kadar icrâ alanını kaybetmeyen kandil merâsimlerinin bazen padişah tarafından belirlenen camii şeriflerde bazen tekkelerde icrâ edildiği bilinmektedir. II. Abdülhamid dönemi icrâlarında Eyüp Camii başı-mamı Akif Efendi tarafından Miraç Kandili’nde Sakal-ı Şerif ziyareti gerçekleştirildiği, akabinde hatm-i şeriflerin okunduğu ve Eyüp civarında bulunan Rifâi Dergâhı’nda da Âyin-i şerif icrâ edildiği belgelerden anlaşılmaktadır.⁴²

II. Abdülhamid döneminde faaliyetlerine devam eden çeşitli tarikatların dergâh veya tekkelerinde kandil gecelerinde yapılan faaliyetlerin padişah tarafından desteklendiği daha önce de ifade edilmişti. Bu uygulamanın Miraç Kandili Merâsimleri’nde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim Şâzeli Dergâhı’nda Miraç Kandili münasebetiyle okunacak olan

⁴⁰ Eserlerin notası için bk. Özdamar, *İslambol Geleneğinde Doğumdan Ölüme Mûsikî*, 144-145.

⁴¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 757.

⁴² Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı [Y, PRK, ZB]*, No. 14, Gömlek No. 122.

mevlid-i şerif'in masrafının Hazine-i Hassa tarafından ödenmesine dair izin talep edildiği belgelerde görülmektedir.⁴³

Miraç Kandilleri'nde Mevlid, Miraciye, Muhammediye, Salâ ve İlahi gibi formların okunduğu bilinmektedir. Ancak bunlar arasında Nâyi Osman Dede tarafından bestelenen ve dînî mûsikîmizin en uzun eseri olduğu kabul edilen Miraciye'nin yalnız Miraç Kandilleri'nde icrâ edilmek üzere kaleme alınarak bestelendiği zikredilmektedir.⁴⁴ II. Abdülhamid döneminde de Miraç Kandilleri'nde Miraciye okuma geleneğinin devam ettiği söylenebilir.

Miraç Kandili'nde icrâ edilen pek çok dînî mûsikî formundan birisi de İlahilerdir. Bu noktada "Matla-ı nur-ı ilahidir yüzün yâ Mustafa" mısrayla başlayan güftesi ve bestesi anonim eser, Güftesi Yunus Emre'ye ait, bestesi anonim olan "Cebrail'im selâm söyle dostuma" mısrayla başlayan hüseyini ilahi, çeşitli bestekârlar tarafından farklı makamlarda bestelenmiş olan Eşrefoğlu Rumi'nin kaleme aldığı "Cemi'-i Enbiyâlardan Muhammed Cümlenin Şâhı" mısrayla başlayan manzum eseri ve Yunus Emre'nin kaleme aldığı "Bir gece Muhammed'e Çalab'dan Geldi Burak" şeklinde başlayan eserleri örnek olarak vermek mümkündür.⁴⁵

II. Abdülhamid dönemi Miraç Kandili Merâsimleri'nde kandil merâsimlerinin genel teamülleri yanında bazen Ceyb-i Hümâyûn'dan destek alınmış, Sakal-ı Şerif ziyareti yapılmış ve Âyin-i şerif icrâ edilmiştir. Ayrıca bu merâsimlerde Mevlid, Miraciye, Muhammediye, Salât, İlahi ve Tevşih gibi dînî mûsikî formları icrâ edilmiştir. Bu formlar arasından özellikle Miraciye'nin icrâsı daha öne çıkmıştır.

E) Kadir Gecesi Merâsimleri'nde Mûsikî

"Değer, itibar, onur, şeref, haysiyet, meziyet, rütbe, derece" gibi anlamlara gelen "kadr", Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı geceye verilen

⁴³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Emlak-ı Emiriyye [ML, EEM]*, No. 166, Gömlek No. 20.

⁴⁴ Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 162.

⁴⁵ Özdamar, *İslambol Geleneğinde Doğumdan Ölüme Mûsikî*, 136-139.

isimdir.⁴⁶ Müslümanlar tarafından “Kadir Gecesi” olarak isimlendirilen bu zaman dilimi Osmanlı döneminde merâsimle icrâ edilen kandillerdendir. Bu merâsimlerin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle beraber, Osmanlı döneminde padişahın katılımıyla kadir alayı denilen bir alay eşliğinde icrâ edildiği bilinmektedir.⁴⁷ Padişahların Abdülmecid dönemine kadar teravîh ve yatsı namazlarını genellikle Ayasofya Camii’nde, Abdülmecid zamanından sonra ise saray yakınlarındaki camilerde kıldığı zikredilmektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonrasında padişahların Ayasofya Camii’ne değil de sahil saraylara daha yakın olan Kılıç Ali Paşa, Nusretiye, Dolmabahçe, Sinan Paşa ve Yıldız Camilerine gitmeleri dolayısıyla Kadir Alayları da bu güzergâha taşınmıştır.⁴⁸

Abdülmecid ve Adülaziz dönemlerinde Kadir Alayı’nın güzergâhının kandil ve fenerlerle süslediği, top, fişek gösterileri ve şenlikler gerçekleştirildiği bilinmektedir.⁴⁹ Bu geleneğin II. Abdülhamid döneminde de yaşamaya devam ettiği belgelerde görülmektedir.⁵⁰ Nitekim aşağıda anlatılan II. Abdülhamid dönemine ait Kadir Alayı ve Merâsimi icrâsı bunu teyit etmektedir.

Ramazan’ın yirmi yedinci gecesi olan Kadir Gecesi alayı da büyük olurdu. Babam kendi arabasına Gazi Osman Paşa’yı alırdı. Onun ölümünden sonra Serasker Rıza Paşa binerdi. Ve bermutad Burhaneddin Efendi de daima beraber bulunurdu. Saraydan yine Valide Sultan’ın arabası başta olarak harem arabalarıyla namazdan önce çıkıp Hamidiye Camii avlusunda sıra ile arabalarımızda dururduk. Evli sultanlar, vükelâ haremeleri de gelirdi. Sarayın harem kapısından camiye kadar civar donanırdı. Harem arabalarının önlerinde ikişer kavas gümüş kaplamalı deri fenerler taşırlandı. Padişahın arabasının iki yanında Hademe-i Hümâyûn’dan on beşer kişi bu fenerleri tutarlardı. Paşalar, vezirler bü-

⁴⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 551.

⁴⁷ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilatımız*, 155.

⁴⁸ M. Baha Tanman, “Kadir Alayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993), 4/369-372.

⁴⁹ Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, 233.

⁵⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Emlak-ı Emiriyye [ML, EEM]*, No. 126, Gömlek No. 25.

yük üniforma giyerlerdi. Askerler selamlıklarda olduklarından daha çok gelirdi. Padişah camiye gittikten sonra bütün askere Kiler-i Hümayûn'dan peynirli büyük pideler, nefis şerbetler verilir. Namaz bitinceye kadar Yıldız Meydanı'nda fişekler atılırdı. Çocukluğumda bu fişekleri çok severdim. Selamlıklarda olduğu gibi, namazın sonuna doğru askere izin verilir, onlar da bandolarını çalarak kışlarına giderlerdi.⁵¹

Camide namazın edasından sonra askerler tarafından dönüşte bando çalındığından bahsedilmektedir. Bu, aslında dînî merâsimlerin genel yapısı bakımından sık karşılaşılan bir durum değildir. Ancak burada padişahın bir alay eşliğinde camiye gelişinden olsa gerek askerin de onu takip ettiği ve aynı zamanda mûsikî icrâsını da gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Kısacası bu merâsimlerin devlet yapısı içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğu, ciddi hazırlıklarla icrâ edildiği belgelerde somut bir şekilde görülmektedir.⁵² Ayrıca Kadir Gecesi Merâsimleri'nde Yıldız Sarayı ve Hamidiye Camii civarında çeşitli hazırlıklar yapıldığı, şehrâyin⁵³ düzenlendiği dönemin gazeteleri tarafından ifade edilmektedir.⁵⁴

Kadir Gecesi'nin halk arasında da cami ve tekkelerde çeşitli şekillerde idrak edildiği malumdur. Kur'an'ın inmeye başladığı gece olması vesilesiyle o gece camilerde hatimler yapıldığı, dualar edildiği, Lihye-i Şerif⁵⁵ ziyaretleri gerçekleştirildiği ve bu ziyaretler esnasında tekbirler okunduğu zikredilmektedir. Tekkelerde ise bestekârlar yaptıkları bestelerle bu geceyi idrak etmeye çalışmışlardır. Hammamizâde İsmail Dede Efendi (1778-1846)'nin (17 Şaban 1239-17 Nisan 1824) tarihinde bestelediği Neva Âyin-i Şerif'in ilk icrâsının Kadir Gecesi'nde yapıldığı bilinmek-

⁵¹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 97-98.

⁵² Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı* [Y, PRK, ZB], No. 103, Gömlek No. 77.

⁵³ Herhangi bir hadisenin hatırlanması için yapılan şenlik anlamında kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3/319.

⁵⁴ İkdâm, "Leyle-i Celile-i Kadir" (27 Ramazan 1313-12 Mart 1896), 1.

⁵⁵ Lihye-i şerif, Hz. Peygamber'in kestirdiği saç ve sakalından biriktirilip ziyaret edilmek üzere saklanan kıllar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/366.

tedir.⁵⁶ Dede Efendi tarafından bestelenen ısfahan makamındaki Âyin'in mukabelesinin de (H.1252-M.1836) senesinin Kadir Gecesi'nde yapıldığı kaynaklarda zikredilmektedir.⁵⁷ Ayrıca Ayasofya Camii'nde şeyh ve derişlerin Kadir Gecesi'nde tarikat âyini icrâ ettiği rivayet edilmektedir.⁵⁸ Bu uygulamaların II. Abdulhamid döneminde de çeşitli tekke ve dergâh-larda devam ettiği tahmin edilmektedir.

Kadir Gecesi'nde ihya edilen merâsimlerden birinin de "Lihye-i Şerif Ziyareti" olduğu bilinmektedir. Sakal-ı Şerifler'in birçok camide, Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler Dairesi'nde ve ekâbir konaklarının özel dairelerinde bulunduğu ve kandillerde ziyaretlere açıldığı zikredilmektedir. Bu ziyaretler esnasında Kur'an-ı Kerim okunduğu, hatmi şeriflerin yapıldığı, salât ü selamların getirildiği,⁵⁹ tekbirlerin okunduğu belirtilmektedir.⁶⁰

II. Abdülhamid dönemi Kadir Gecesi Merâsimleri'nde kadir alayı kurulmuş ve bu alayla camiye intikal edilmiştir. Camide namazın edasından sonra dönüşte bando icrâ edilmiş ve fişekler atılmıştır. Tekbirler eşliğinde Lihye-i Şerif ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bazı tekkelerde Kadir Gecesi'nde Âyin-i şerif icrâsı gerçekleştirilmiştir. Bunların yanında Salâ ve İlahi gibi dînî mûsikî formları da icrâ edilmiştir. Dolayısıyla kandil merâsimlerinin zengin bir mûsikî içeriği ile icrâ edilmiş olduğu ve bu merâsimlerde dînî mûsikînin hemen her formunun kullanıldığı söylenebilir.

⁵⁶ Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 436.

⁵⁷ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Hoş Sada Son Asır Türk Mûsikîşinasları* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1958), 152.

⁵⁸ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2/132.

⁵⁹ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri*, 248-249.

⁶⁰ Suphi Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Mûsikîsi*, haz. Kemal Batanay, Naime Batanay (İstanbul: Bankalar Basımevi, ts.), 3/ 67.

Değerlendirme

Osmanlı'nın son zamanlarına tekabül eden II. Abdülhamid dönemini sosyal, siyasi, kültürel ve dinî anlamda birçok gelişmenin yaşandığı bir zaman dilimi olarak nitelendirmek mümkündür. Batılılaşma hareketlerinin son derece yoğun yaşandığı, özellikle müzikte batılılaşmanın hız kazanmış olduğu bir dönemde dinî ve kültürel değerlerimiz bağlamında şekillenen kandil merâsimlerinin icrası ve bu icralarda geleneksel dinî mûsikînin kullanılmaya devam etmesi önemli bir husustur. Bütün alanlarda meydana gelen farklılaşmalara rağmen dinî ve kültürel bir uygulama olan kandil merâsimlerinin icrasında II. Abdülhamid döneminde geleneğin büyük oranda terkedilmediği ve özellikle dinî mûsikî formlarının icra edildiği görülmektedir. Ancak bazı kandil merâsimi icralarına bakıldığında Batı Müziği icrasının yapılmış olduğu görülmektedir. Bu durum bize geleneksel kandil merâsim uygulamalarının yanında Batılılaşma temayülünün varlığını da açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca dönemin kandil merâsimlerinin icrasının saray tarafından organize edilmesi ve titizlikle icra edilmesi konuya verilen ehemmiyetin tarihi süreçte devam ettiği mesajını vermesi bakımından önemlidir. Bu noktada günümüz kandil merâsimlerinin icrasına yönelik bir değerlendirme yapılacak olunursa bugün Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen kandil merâsimlerinin icrasını resmî bir mahiyette kabul etmek mümkündür. Ancak tarihteki gibi devlet erkânının geniş katılımı ile icra edilmediği de zikredilmelidir. Bu makale, günümüz kandil merâsim icralarının içerik ve icra şekli konusunda tarihten ilham alınarak bugünkü şartlarla daha uygun bir modelin ortaya çıkması noktasında bir katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri*. Haz. Kazım Arısan & Duygu Arısan Günay. II Cilt. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, I. Basım, 1995.
- Türkçe Sözlük*. Haz. Şükrü Haluk Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, XI. Basım, 2011.

- Ali Rıza Bey, Balikhane Nâzırı. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, III. Basım, 2011.
- Ateş, Ahmet. *Vesîletü'n-necât Mevlid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, I. Basım, 1954.
- Can, Halil. *Dîni Mûsikî Ders Notları*. y.y., b.y.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, XXXI. Basım, 2015.
- Ergin, Nihat. *Yıldız Sarayında Müzik Abdülhamid II Dönemi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Basım, 1999.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, II Cilt, İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası Yayınları, I. Basım, 1942.
- Ezgi, Dr. Suphi. *Nazari Ameli Türk Mûsikîsi*. Haz. Kemal Batanay & Naima Bata-nay. V Cilt, İstanbul: Bankalar Basımevi, t.y.
- Hızır İlyas. *Letâif-i Enderun*. İstanbul: Darü't-tıbbaatü'l-Amire Yayınları, I. Basım, (H.1276).
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl. *Hoş Sada Son Asır Türk Mûsikîşinasları*. İstanbul: Maarif Basımevi, I. Basım, 1958.
- İstanbul. "Mevlit Alayı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5/431. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1993.
- Karadeniz, Ekrem. *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Basım, 2013.
- Karateke, Hakan T.. *Padişahım Çok Yaşa Osmanlının Son Yüzylında Merâsimler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I. Basım, 2017.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, I. Basım, 1995.
- Osmanoğlu, Ayşe. *Babam Sultan Abdülhamid Han*. İstanbul: Timaş Yayınları, XI. Basım, 2017.
- Özdamar, Mustafa. *İslambol Geleneğinde Sivîl Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî*. İstanbul: Bayrak Matbaacılık Yayınları, I. Basım, 1997.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. III Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, I. Basım, 1993.
- Sağman, Ali Rıza. *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, I. Basım, 1951.

Said Paşa, Eğinli. *II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtırâtı*. Haz. Davut Erkan. İstanbul: Bengi Yayınları, I. Basım, 2011.

Said, Ali. *Saray Hatıraları Sultan Abdülhamid'in Hayatı*. Haz. Ahmet Nezih Galitekin. İstanbul: Nehir Yayınları, I. Basım, 1994.

Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, I. Basım, 1989.

Sema, Sadri. *Eski İstanbul Hatıraları*. Haz. Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Bayrak Matbaacılık, II. Basım, 2008.

Seydi Bey, Ali. *Teşrifât ve Teşkilatımız*. Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu. b.y: Kervan Kitapçılık Yayınları, I. Basım, t.y.

Şeker, Mehmet. "Mevlid". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 29/479-480. İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2003.

Tanman, M. Baha. "Kadir Alayı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 4/369. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993.

262

OMÜİFD

Toker, Hikmet. *Abdülaziz Döneminde Sarayda Müsik*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınevi, I. Basım, 2016.

Ünal, Halit. "Berat Gecesi". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 5/475. İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2003.

Yazır, Emalılı Hamdi. *Hak Dînî Kur'an Dili*. Haz. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel. X Cilt, İstanbul: Umut Matbaası Yayınları, I. Basım, b.y.

Arşiv Belgeleri

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Babialı Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri [BEO]*. No.1247, Gömlek No. 93518.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Babialı Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri [BEO]*. No. 736, Gömlek No. 55143.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Babialı Sadâret Dairesi Kalemî Hazine-i Evrak Müdürlüğü-İradeler [İ, DUİT]*. No. 824, Gömlek No. 66405.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH, MKT]*. No. 1128, Gömlek No. 19.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maliye Emlak-ı Emîriyye [ML, EEM]*. No. 126, Gömlek No. 25.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maliye Emlak-ı Emîriyye [ML, EEM]*. No. 166, Gömlek No. 20.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maliye Emlak-ı Emîriyye [ML, EEM]*, No. 419, Gömlek No. 39.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Sadâret Teşrifât Kalemi Belgeleri [A, TŞF, J]*. No. 1, Gömlek No. 70.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS, MA, E]*. No. 541, Gömlek No. 50.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS, MA, E]*. No. 607, Gömlek No. 49.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı, Mabeyn Erkâmı ve Saray Görevlileri [Y, PRK, SGE]*. No. 3, Gömlek No. 4.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Nezaret ve Daireler Askeri Maruzâtı [Y, PRK, ASK]*. No. 103, Gömlek No. 77.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Nezaret ve Daireler Mabeyn Erkâmı ve Saray Görevlileri [Y, PRK, SGE]*. No. 2, Gömlek No. 66.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Nezaret ve Daireler Zabtiye Nezareti Maruzâtı* [Y, PRK, ZB]. No. 11, Gömlek No. 65.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Nezaret ve Daireler Zabtiye Nezareti Maruzâtı* [Y, PRK, ZB]. No. 14, Gömlek No. 122.

<http://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

Gazeteler

İkdam, “Mevlid-i Saâdet Mevrid-i Nebevî”, (13 Rebiülevvel 1313-3 Eylül 1895), 1.

İkdam, “Leyle-i Celile-i Kadir”, 27 Ramazan (H. 1313-M. 1895), 1.

Sabah, “Mevlid-i Saâdet Mevrid-i Hazret-i Risâletpenâhî”, (13 Rebiülevvel 1307-7 Kasım 1889), 1.

